

1914-ben – 47 évi munka után – vonult nyugalomba. Ez alkalommal Ferenc József királytól „mezőkomáromi” előnévvel magyar nemesi címet kapott. Élete utolsó esztendeit megkeserítette az I. világháború szörnyű vérzivatarra, emberi és szellemi értékeink pusztítása. A mélyeséges humanizmusú nagy tudós fölemelte szavát a háború ellen. Leleplezte az úgynevezett szociáldarwinisták hazug elméletét, akik Darwin – félremagyarázott – tanaival próbálták bizonyítani az öldöklés „jogosságát”. Hogy ily alapon nem lehet a háború jogos vagy jogtalan voltának kérdését eldönteni, azt az akkori magyar természettudósok közül legkövetkezetesebben, legelszántabban id. Entz Géza hangoztatta.¹¹

1919. december 4-én hunyt el Budapesten. A Kerepesi temetőben helyezték végső nyugalomra. Id. Entz Géza nevét tovább öregbítette két akadémikus fia: ifjabb Géza zoológiaprofesszor, és Béla, a pécsi orvostudományi egyetem ünnepelelt tanára. Tisztelői és tanítványai 21 állatfajt és egy állatnemzetséget neveztek el nagy tudósról. Mezőkomáromi szülőházát 1979-ben márványtáblával jelölték meg.

Ifj. Kálmán Gyula

Emlékezés Rajeczky Benjaminra

1991. december 14-én este a Kossuth rádióban a következő műsort hallgattam végig: A gregorián és a népzene szolgálatában. Pásztói emlékezés Rajeczky Benjaminra, születésének 90. évfordulóján. Sok mindent elmondtak róla, a tudósról, a tanárról, az emberről tisztelettel és szeretettel. És közben nekem eszembe jutott 1950. év egy késő nyári reggele, amikor bekopogtatott hozzám a Néprajzi Múzeumba és közölte, hogy Pásztón (később tudtuk csak meg, hogy máshol is) a rendeket, így a cisztercitákat is feloszlatták, sőt, jelentős részüket internálták. Éjszaka törtek a pásztói rendházra, s a nagy zűrzavarban valahogyan sikerült megmenekülnie és egy hajnali vonattal Pestre utazott. Jól ismertem, hiszen előkészítettem, mint titkár egy előadását a Magyar Néprajzi Társaságban 1948. március 31-én: A Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményének a szabadságharcra vonatkozó dallamai címmel. Mikor benyitott, azonnal láttam, hogy valami nagyon megrázó dolog történt és Ő rögtön feltepte a kérdést: Tudsz-e nekem egy íróasztalt adni? Válaszom: Most azonnal, vagy elég holnap reggel? Ő az utóbbit választotta, és a népzenei gyűjteményben (Könyves Kálmán krt. 40.) helyeztem el, abban a szobában, melyben valamikor Györffy István dolgozott. Ott munkálkodott egy évtizedig, olyan nagyszerű szakemberek társaságában, mint Lajtha László, Vargyas Lajos, Schram Ferenc és mások. Mivel édesapja lakatos volt Egerben, Ő lett a múzeum egyetlen ipari munkás származású tudományos kutatója.

Meg kell mondanom, hogy szerzetesi volta miatt sem a múzeumon belülről, sem kívülről nem bántotta senki. Egyszer mégis nagyon felindultan nyitott be hozzám: Képzeld, el akarják venni a nevemet. Ez akkor történt, amikor először állították ki a személyi igazolványokat, és amelyik intézményben ötvennél többen dolgoztak, oda a Belügyminisztérium küldött ki olyanokat, akik a munkát helyben elvégezték. Mihozzánk egy hölgy állított be, aki már elég otthonosan mozgott az írás-olvasás tudományában, de az előírásokhoz foggal-körömmel ragaszkodott. Mindenkinek be kellett mutatni a keresztlevelét, és csak az a név kerülhetett az igazolványába. A Benjaminnak a keresztlevelében nyoma sem volt, hiszen azt a ciszterci rendbe lépésekor, mint szerzetes kapta, és azt semmiképpen sem akarta a kitöltő elfogadni. Nézd – válaszoltam –, én megpróbálhatok valamit, de csak akkor, ha nem veszed rossz néven, akármit mondok is. Biztosított, hogy a végeredmény a fontos: megmaradjon a szerzetesi neve. Behívtam a hölgyet és megkérdeztem, ki a főnöke a minisztériumban, mert jelezni akarom, hogy munkáját rosszul, sőt, károsan végzi. Nem mondta meg, hanem az íránt érdeklődött, hogy mi hibát követett el. El akar tüntetni egy papot – mondtam én –, akit egy új néven sohase fognak megtalálni, hiszen Benjamin néven ismerik az országhatáron kívül és belül. Hát ő ezt nem tudhatta – válaszolta láthatóan megijedve –, ne tessék szólni senkinek, mert beírom a Benjamint. Hát így maradt meg a szerzetesi neve a mindennapi életben és a tudományos világban, miközben a szerzetesek kénytelenek voltak azt letenni. (Egy másik ciszter, Pataki Vidor, egykori kedves tanárom, az egri vár első feltárója, élete végéig a Pataki János nevet használta.)

¹¹Rapaics Rajmund kiemelése A magyar biológia története (Akadémiai, 1953) című könyvének 252. oldalán.

Közvetlenül és közvetve nagyon sokat segített nekem. A Néprajzi Múzeum egyik asztalosa benn lakott az alagsorban. Haldoklott a felesége, de nagyon félt az elmúlástól. A család mindenképpen azt akarta, hogy felvegye a halotti szentséget. Igen ám, de párttitkárunk tiltakozott az ellen, hogy a lelkes és megfelelő öltözetben, csengőző gyermekkel végigvonuljon a múzeum folyosóján. A család meg nem akarta megijeszteni a haldoklót. Ekkor szóltam Bélinek, hogy ha tud, segítsen már. Másnap reggel magával hozta a szükséges kegyszereket és mindenki legnagyobb meglepedésére, megnyugvására kiszolgáltatta a szentséget.

Az 1950-es években békekölcsönt kellett minden évben jegyezni, de Rajeczky Benjamin ezt minden esetben megtagadta. Az intézmény megkapta a pontos keretet, melynek kevesebb összeget nem lehetett jegyezni. Ez már szinte szertartásszerűen ment. A kölcsönjegyző jelentette, hogy Béni bácsi nem jegyez, erre én kértem, hogy jöjjön be hozzám és elmondtam, hogy milyen káros lenne ez mind a múzeum, mind az én számomra. Erre rövid beszélgetés után jelezte, hogy kizárólag a fenti két ok miatt, de semmiképpen sem meggyőződésből, mégis hajlandó aláírni.

Amikor 1978-ban a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlése tiszteleti taggá választotta, akkor a következő levelet kaptam tőle: „Pásztó, 1978. 4. 23. Kedves jó Barátom! Amikor hálásan megköszönöm a szíves jókívánságokat (nekünk, öregeknek, már igen elkelnek), hadd hangoztassam őszinte meggyőződéssel, hogy a kitüntetésre csak azért kerülhetett sor, mert a Néprajzi Társaság friss szellemi légkörében négy évtizeden át nyíltak meg számomra a problémák, de különösen azért, mert életem legnehezebb éveiben a Te gondoskodásodból foglalkozhattam velük kedvemre. Adjon Isten mindezért ezerannyit, eredményekben és sikerekben.” Baráti beszélgetés közben azt mondta, hogy egyszer–egyszer imádkozik értem. Remélem, hogy segíteni fog ez egy reformátuson, aki ráadásul még el-eltévelyedett.

1956 első hónapjaiban el kellett hagynom a Néprajzi Múzeumot és hat éven keresztül a sárospataki Rákóczi múzeumban dolgoztam, mely életemnek máig hatóan legkedvesebb és legtermékenyebb korszaka. Kapcsolatunk és barátságunk itt is folytatódott, amit egy Pásztóról 1976. nov. 22-ről keltezett levél is bizonyít: „Kedves Iván! Nagyon jólesett, hogy a Néprajzi Társaság képviselőjében éppen Tóled kaptam az első gratulációt, aki akkorában lehetővé tette, hogy a Néprajzi Múzeumban intenzívebben szolgálhassam tudományunkat, és akinek az oly szép emlékü bodroglózi gyűjtőutakat köszönhetem.” Ennek is története van. Az 1950-es évek végén nagy ütemben folyt a halottsiratók összegyűjtése, mely aztán A Magyar Népzene Tára VI. kötetként Siratók címmel 1966-ban jelent meg Kiss Lajos–Rajeczky Benjamin nevével. 1957 tavaszán egy pár sirató magnetofonszalagját megmutattam és úgy ítélte, hogy érdemes Bodroglóziban alaposabban kutatni. Neki is indultunk, hol kisvonattal, hol busszal, de leginkább gyalog, sokat cipelve a húsz kilót is meghaladó magnetofont.

Leginkább Tiszakarádon, Cigándon, Karcsán, Vajdácskán és Ricsén forgolódtunk és gyűlték a szalagok. Egyik alkalommal Ricsén háziasszonyunk nagyszerű szalonnás rántottával dúsította reggelinket, melyből a füstölt kolbászt sem felejtette ki. Már belefogtunk, amikor eszembe jutott, hogy aznap éppen péntek van, de Béni olyan jóízűen ette a kiválóeledelt, hogy bizony én nem szoltam neki. Dél felé a falut járva egyszer csak megszólalt: Te, milyen nap is van ma? Mondom: péntek. Na én pedig jól bepakoltam a rántottát, miért nem szóltál? Mondtam aztán, hogy nem volt szívem, mikor láttam, hogy milyen jólesik. Na nem olyan nagy baj, mert az úton lévők felmentésben részesülnek, majd egy más napon bőjtölők helyette – volt a válasz.

Vajdácskán mindenképpen utána akart nézni egy dallamnak, amit ott egy jeles népzeneudós jegyzett fel egy 15 éves kislánytól az 1920-as években. A református pap segített a nyomozásban és sikerült megállapítani, hogy ismerik az illetőt és a révlányvári református lelkes felesége, akivel én már régebről jó barátságot tartottam. Akkor nem jutottunk el oda, de megkaptam a feladatot, hogy próbáljam kinyomozni, hogy a 'Nagyon befújta az utat a hó' kezdősorú dallamot kitől tanulta. Egy pár hónap múlva, amikor Révleányváron jártam, elmondta a nagytiszteletű asszony, hogy egy nagyon kedves tanár úr járt náluk, de bizony háromszor is el kellett dalolnia, amire az egyébként jó hallású és hangú kislány el tudta sajátítani a nehéz és számára szokatlan erdélyi dallamot.

Rajeczky Benjamin mindenkin igyekezett segíteni, szakmai tanácsot adni. Mikor a Balassa–Ortutay: Magyar Néprajz könyvet írtam, sok minden olyasmiról is ráam maradt, amihez nem sokat értem, így többek között a magyar népzeneről és a népi hangszerekről szóló fejezet. Ezért megkértem, hogy legyen szíves átneézni és javítani, amit meg is tett és ezt írta: „Jól van ez megszerkesztve, kicsit hangszeres túlsúllyal, ami viszont tárgyi néprajzi

oldalról nézve érthető. Alig volt valami hozzátennivalóm, az a margóra került. A német kapcsolatoknál Bartók a 18–20. századot vette tekintetbe, nem a középkort és annak folytatását. A dudánál a dallamjáték egy egybeépített kettős sípon történik, a dallamrésznek van 6 + 1 lyukja, a kontrarésznek csak egy. A csángó kobzáról bizony nehéz eldönteni, hogy a románoktól átvett vagy direkt megőrzött szerszámról van-e szó. A játékmódra vonatkozólag én csak Domokos felvételére emlékszem: ott a bal kéz végzi a fogásokat és a jobb kéz penget. – Jólesett olvasni az irodalmi munkásságod jegyzékét. Nem ártana, ha fiataljaink megtanulnák hasonló módon kihasználni tehetségüket és idejüket.”

Az 1980-as években viszonylag ritkán láttuk egymást. Egyszer-egyszer Ő jött el hozzánk, máskor meg én kerestem fel a budai várban vagy Pásztón. Mióta végleg elment, nagyon hiányzik.

Balassa Iván

Rajeczky Benjamin Pásztón

A Nógrád megyei Pásztón december 8-án dr. Rajeczky Benjaminra, a ciszterci rend tagjára, a tudósra, a tanítóra, az emberre emlékeztek a kormány több tagjának jelenlétében. A helyi zeneiskolában rendezett névadó ünnepségen dr. Kálmán Attila államtitkár tartott megemlékezést, majd a helyi katolikus templomban szentmisére került sor, melyet dr. Kerekes József zirci apát és Szántó József pásztói esperes celebrált. Megemlékezésre került

Rajeczky Benjamin dolgozószobájának egy része

A koncelebrációs szentmisén

